

KŁĘSKI I SUKCESY XVII WIEKU

Cały wiek XVII to okres ciągłych wojen, przemarszów wojsk, grabieży, gwałtów, pożarów. Państwo polsko-litewskie, od unii lubelskiej (zawartej 28 czerwca 1569 roku) zwane Rzeczpospolitą Obojga Narodów¹, rozciągało się na olbrzymim terytorium, sięgającym od Bałtyku niemalże po Morze Czarne, a na wschodzie po Dniepr.

W 1648 roku zajmowało powierzchnię prawie miliona km² (dokładnie 990 tysięcy km²) i było zamieszkane przez 11 mln ludzi, z których prawie połowa posługiwała się językiem polskim².

Oskar Halecki napisał:

Aż do roku 1648, przelomowego zarówno w historii polskiej jak powszechnej, Polska Zygmunta III i jego syna Władysława IV zajmowała bezsprzecznie pozycję wielkiego mocarstwa, z którym się poważnie liczyła cała Europa. Jej rola przedmurza chrześcijaństwa stała się widoczniejsza niż kiedykolwiek dzięki sławnym bitwom stoczonym przez wojska polskie, a granice Rzeczypospolitej nigdy nie sięgały dalej³.

Rzeczpospolita odnosiła sukcesy militarne w pierwszych dziesięcioleciach. Triumfowała w walkach ze Szwedami (początek w 1600 roku); najsłynniejsze było zwycięstwo w bitwie pod Kircholmem.

Stanisław Batowski, *Atak husarii (fragment)*

Dnia 27 września 1605 roku husaria polska pod wodzą hetmana Jana Karola Chodkiewicza odniosła zwycięstwo pod Kircholmem, niedaleko Rygi, nad trzykrotnie silniejszymi wojskami szwedzkimi (siły polskie liczyły 4 tysiące, siły szwedzkie 11 tysięcy).

¹ Postanowiono, że wspólny będzie król, sejm, wspólna polityka zagraniczna i pieniądź. Osobne pozostały: skarb, urzędy i wojsko.

² Ponadto Rzeczpospolitą zamieszkiwała ludność „ruska” (ukraińska i białoruska) i litewska – na wschodnich terenach, Niemcy – w Prusach Królewskich i w Inflantach, które zamieszkiwali także Łotyśe, oraz wzrastająca liczba Żydów, a także holenderskich i czeskich zwolenników reformacji. H. Samsonowicz, J. Tazbir, dz. cyt., 142.

³ O. Halecki, *Historia Polski*, tł. Jan Bielatowicz, Z. Kozarynowa, Londyn 1958, 135. Na temat „przedmurza” zob. B. Cywiński, *Polska jako „przedmurze chrześcijaństwa”*, w: *Chrześcijaństwo a kultura*, red. R. Bartnicki, W. Kawecki, Warszawa 2006, 79-88.

Rzeczpospolita wychodziła zwycięsko ze zmagania z Rosją (1604-1618) decydując o losach tronu moskiewskiego. Walczyła z Turcją, ponosząc klęskę w bitwie pod Cecorą, w której zginął także hetman Stanisław Żółkiewski (w 1620 roku), ale odparła najazd turecki w bitwie pod Chocimem w roku następnym (1621).

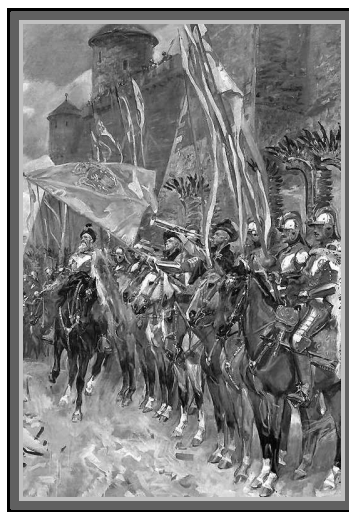
Konflikty polsko-szwedzkie z lat 1626-1629 i polsko-moskiewskie z lat 1632-1634 - zdaniem niektórych historyków - stanowiły drugi front wojny trzydziestoletniej, gdyż zachowując neutralność Rzeczpospolita stała po stronie Habsburgów¹.

Rzeczpospolita była też areną wojen domowych. W 1607 roku miał miejsce tzw. rokosz sandomierski, zwany inaczej rokoszem Zebrzydowskiego.

Panował wtedy w Rzeczpospolitej król Zygmunt III Waza. Szlachta zarzucała mu, że spiskuje z Habsburgami (wobec nacisków ojca, króla Szwecji Jana III Wazy, który żądał powrotu Zygmunta do Szwecji, król Zygmunt III planował przekazanie korony polskiej arcyksięciu Ernestowi Habsburgowi) oraz, że dąży do władzy absolutnej (tak oceniono planowane przez niego reformy wojskowe i finansowe, które miały wzmocnić państwo).

Przywódcami rebelii zostali magnaci Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski oraz książę Janusz Radziwiłł z Litwy. Po stronie króla stanęli jednak znakomici hetmani: Jan Karol Chodkiewicz z Litwy i Stanisław Żółkiewski, hetman polny koronny.

W dniu 6 lipca 1607 roku doszło do bratobójczej bitwy pod Guzowem (k/Sochaczewa). Bitwa trwała tylko godzinę, rokoszanie uciekali. Rozpoczęła się pogoń, ale nie rzeź. Na rozkaz Żółkiewskiego żołnierze królewscy raczej płazowali, a nie uśmiercali uciekinierów. Zginęło około 200 ludzi, w tym 30-40 stronników króla.

*Wojciech Kossak,
Hetman Żółkiewski (fragment)*

Organizatorzy rokoszu nie zostali też pociągnięci do odpowiedzialności. Wojewoda Zebrzydowski 2 czerwca 1609 roku wjechał do Krakowa w asyście zbrojnych. Ukorzył się przed królem na Wawelu, a król przywrócił go do łask. Uniwersał z 9 lipca 1608 roku oznajmiał o zaprowadzeniu zgody w Rzeczypospolitej.

¹ Por. H. Samsonowicz, J. Tazbir, dz. cyt., 165.

Mapa Polski z 1626 roku

Inaczej było podczas wojny z Kozakami Chmielnickiego w 1648 roku. Wtedy okrucieństwo i rzezie przerosły wszystko, co Rzeczpospolita wcześniej doświadczyła. Powstanie Chmielnickiego miało najpierw charakter wojny domowej, ale później przekształciło się w konflikt międzynarodowy, gdyż Kozakom przyszedł z pomocą chanat krymski, a następnie, mocą ugody w Perejesławiu (18 stycznia 1654 roku), podjęto decyzję o przyłączeniu Ukrainy do Rosji i wojnie z Rzeczypospolitą (wojna trwała do 1667 roku).

W następnym wielkim rokoszu z lat 1665-1666 hetman wielki koronny Jerzy Lubomirski nie był już tak wyrozumiały jak Żółkiewski wobec rokoszan. Jego żołnierze pokonali wojska królewskie pod Częstochową (4 września 1665 roku), a w bitwie pod Mątwami (13 lipca 1666 roku) zabili kilka tysięcy żołnierzy, którzy chcieli się poddać! Zginęli weterani walk ze Szwedami, Kozakami, Moskwą i Węgrami, osłabiając Rzeczpospolitą. Hetman Jan Sobieski ledwo uszedł wtedy z życiem.

W połowie stulecia na Rzeczpospolitą spadło największe nieszczęście - potop szwedzki. Druga połowa wieku była okresem wielkich zniszczeń, ale i prób odbudowy gospodarczej, straszliwych klęsk, ale i zwycięstw, z których wiedeńskie przyniosło sławę Janowi III Sobieskiemu i jego armii w całej Europie.

Pomimo tak wielu nieszczęść, najazdów wrogów, buntów własnych poddanych, wojen domowych, Rzeczpospolita przetrwała, a nawet odnosiła zwycięstwa. Najwspanialsze było zwycięstwo Sobieskiego pod Wiedniem. Ojczyzna nasza doznała w tym wieku wielokrotnie Bożej pomocy. Opatrzność Boża czuwała nad polskim narodem.